

LETONIKA
otrais kongress

**Kultūrvēstures avoti
un Latvijas piekraste**

Latvijas Zinātņu akadēmija
Latvijas Akadēmiskā bibliotēka

KULTŪRVĒSTURES
AVOTI
UN LATVIJAS
PIEKRASTE

Rīga
Apgāds "Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis"

Letonikas avoti: Latvijas piekraste

(LZAV 2008. gada 2. numurā publicētā pārskata
papildinājums)

Ieva Cimermane, Arta Poriete, Saulvedis Cimermanis

2007. gada oktobra beigās un novembrī Latvijas Akadēmiskās bibliotēkas apmeklētājiem Rīgā, Rūpniecības ielā 10, bija iespēja doties kultūrvēsturiskā ceļojumā gar 494 kilometrus garo Baltijas jūras Latvijas krastu: Letonikas otrā kongresa ietvaros bija veidota izstāde "Letonikas avoti: Latvijas piekraste". Izstādītie materiāli atspoguļoja kultūrvēsturiskās norises apmēram 30 km platā jūrmalas joslā, sākot no Rucavas dienvidos un beidzot ar Ainažiem ziemeļos. 29.–31. oktobrī bibliotēkas zālē strādāja kongresa tāda pat nosaukuma sekcija, kurā dažādu nozaru pārstāvji nolasīja 35 referātus. Izvērsās rosīga domu apmaiņa, analizējot iedzīvotāju sastāva veidošanos, nodarbošanās nozaru, tradicionālās materiālās un nemateriālās kultūras attīstību un citas norises jau minētajā apmēram 30 km platajā piekrastes joslā. Tomēr vislielāko uzmanību veltījām dažādos laikposmos, it īpaši 17.–20. gadsimtā tapušo daudzpusīgo avotu izmantošanas metodikas jautājumiem: dokumentu ticamības pārbaudei, dažādu attīstības posmu laikabiedru un zinātniskajās ekspedīcijās pierakstīto teicēju stāstījumu izvērtēšanai un pārbaudei, dažādu avotu grupu sniegto ziņu salīdzināšanai, dokumentos un folklorā atrodamā saistišanai ar tautas dzīves realiju pausto u.tml.

Secijas un izstādes ievirzi izraisīja trīs apstākļi: 1) Letonikas pētījumi par latviešu kultūru, valodu un vēsturi nav iedomājami bez dažādu avotu, tajā skaitā arī vēstures arhīvu dokumentu, sniegto ziņu plašas salīdzinošas izziņāšanas un pretstatīšanas; 2) pēdējos 10–15 gados Latvijas augstskolas absolvē humanitārajās disciplīnās specializējušies jaunieši, kuru ievērojamai daļai trūkst elementāru zināšanu par attiecīgās nozares pirmavotu kompleksu un pētnieciskā darbā metodiku: tas īpaši jūtams Latvijas Kultūras akadēmijas un LU Filoloģijas un mākslas zinātņu fakultātes absolventos, kas gatavoti folkloras

Šveices mākslinieka Johana Rūdolfa Šturna 1661. gada pavasarī zīmētais Sventājas ciems, kas piederēja Lietuvas–Polijas valstij. Redzamas: 1) gulbūvē krusta pakšos celtas apaļbalķu ēkas ar niedru vai salmu četrslīpju jumtiem, ventilācijas lūkām – brodiņiem to galos un krustkokiem kā kores nostiprinātājiem, 2) ēkas, kuru sienas apšūtas ar stāvkokiem vai niedru kūļiem, 3) ēka ar koka dūmeni, 4) krusteniski pītais un slīpkoku žogs (S. Cimermaņa personiskajā arhīvā). Redzami būvelementi bieži sastopami 18.–19. gadsimta tautas celtniecībā.

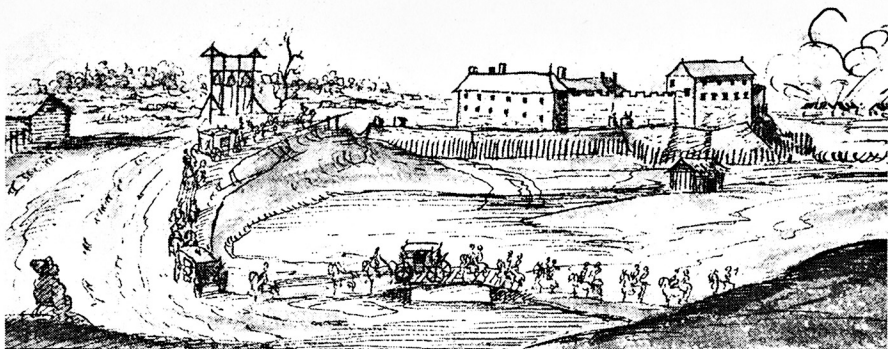

Šveices mākslinieka Johana Rūdolfa Šturna 1661. gada pavasarī zīmētā pārceltuve pār Bārtu Rucavas–Grobiņas ceļā ar diviem prāmjiem – uz četrām vienkocēm nostiprinātu balķu vai planku grīdu, ko stūma ar upes dziļumam piemērotu kārti (S. Cimermaņa personiskajā arhīvā).

un novadu kultūrvēstures jautājumu izzināšanai; 3) avotu krātuvju lasītavās pēdējos gados strādā daudz vairāku paaudžu un atšķirīgas sagatavotības cilvēku, kas meklē ziņas par savas dzimtas, novada, pagasta un citādu vēsturi; ir lietderīgi sniegt šiem interesentiem rosinājumus un parādīt iespējas, ko paver dažādu avotu izmantošana.

Šveices mākslinieka Johana Rūdolfā Šturna 1661. gada pavasarī skicētā Rucavas muiža. Redzamas: 1) pildrēzģa konstrukcijā celtas ēkas ar un bez jumta izbūvēm, ar krusteniski savienotiem kokiem jumta kores nostiprināšanai, 2) ēka ar stabotu arkveida sānu lieveni, 3) ēkas ar dūmeņiem, 4) stāvkoku žogs, augsti vārti ar jumtiņu, dēļu vārti ar krusteniski izkārtotiem saturšķēršiem, 5) guļkāršu jeb sklandu žogs ar mietu pāriem abpus iebraucamajam ceļam (S. Cimermaņa personiskajā arhīvā). Redzamie būvelementi bieži sastopami 18.–19. gadsimta tautas celtniecībā.

Šveices mākslinieka Johana Rūdolfā Šturna 1661. gada pavasarī skicētā Grobiņas pils un tās tuvākā apkārtnē. Redzamas: 1) pils mūra ēkas un aizsargsiena, 2) stāvkoku žogs ap pili, 3) divas zemnieku celtnēm tuvas guļbalķu būves; vienai sienas apšūtas ar stateniski liktiem kokiem, 4) zvanu tornis (S. Cimermaņa personiskajā arhīvā). No koka veidotie būvelementi bieži sastopami 18.–19. gadsimta tautas celtniecībā.

Tematiku izvēlējamies sekojošu apsvērumu dēļ: 1) Latvijas jūras piekraste arheoloģiski un dokumentāli pārskatāmā laikposmā piesaistīja visādā ziņā meklējošus, rosīgus, spēcīgus cilvēkus, kas vēlējās veidot laikmetu apstākļiem iespējami labākus darba un dzīves apstākļus; 2) piekrastē norisinājās tālāki un tuvāki dažādu etnosu un novadu kultūras, saimnieciskās darbības sakaru un mijiedarbības procesi, kas no piekrastes turpinājās arī jūrai atstatos apvidos; 3) aktīvas saimnieciskās darbības gaitā piekrastē ātrāk uzkrājās līdzekļi, nori-

tēja straujāki attīstības procesi, ienāca dažādi jaunami; 4) piekrastē noritējušo cilvēku aktīvas darbošanās procesu visumā labais un daudzpusīgais dokumentējums, kas arhīvos saglabāts līdz mūsdienām, paver plašas iespējas salīdzinošiem pētījumiem un parādību attīstības gaitas izzinājumiem.

Izstādē skatāmā literatūra, daļa dokumentu, fotoattēlu un zīmējumu nāca no Latvijas Akadēmiskās bibliotēkas (LAB) fondiem, citi no Igaņu Tautas muzeja (ITM) (Tartu) fototēkas, Krievu Ģeogrāfijas biedrības (KĢB) arhīva, Krievijas Valsts vēstures arhīva, Krievijas Zinātņu akadēmijas arhīva (KZA) (visi Sanktpēterburgā), no Latvijas Valsts vēstures arhīva (LVVA), no Saksijas Zemes bibliotēkas (Drēzdenē) fondiem, vēl citi pārstāvēja Ievas Cimermanes un Saulveža Cimermaņa ilggadējos meklējumos iegūto. Viņi un bibliogrāfe Arta Poriete – izstādes iekārtotāji un satura veidotāji.

Dokumenti, grāmatas, preses izdevumi, seni zīmējumi, vecas un jaunas fotogrāfijas ļāva domās izstaigāt Kurzemes un Vidzemes jūrmalas ciemus un savrupsētas, atcerēties aizmirsto, esošo, redzēt kultūras mantojumu, iepazīt mūsdienās radīto. Izstāde bija pētījumu un zinātnisku ekspedīciju atainojums, kurš apliecināja, cik nozīmīga piekrastes ļaudīm ir Baltijas jūra – tautas dziesmās apmīļota maizes devēja, laikabiedru dažādas ievirzes aprakstos attēlota darba vieta un mūžīgi mainīga skaistuma devēja. Par šo krastu ir cīnījušies un dzelmei savas dzīvības atdevuši senie kurši, latgaļi, lībieši un viņu pēcteči, arī mūsu kaimiņi igauņi.

Izstādi ievadīja izdotie senāko rakstīto ziņu avoti un komentāri par tiem. Kā daļu no izstādītā minam Indriķa hronikas un Atskaņu hronikas dažādu gadu publicējumus, nesen iznākušo Vartberges Hermaņa Livonijas hroniku, Arndta hroniku, vikinga Egila Skalagrimssona sāgas tulkojumu, 13.–16. gadsimtā tapušo dažāda satura dokumentu izdevumus, 17.–19. gadsimta laikabiedru (Johana Arnholda Branda, Hermaņa Dullo, Paula Einhorna, Solomona Guberta, Ernsta Henniga, Augusta Vilhelma Hupela, Kristiana Kelha, Johana Vilhelma Krauzes, Rosīna Lentilija, Garlība Merķeļa, Otto Mirbaha, Ādama Oleārija, Ulriha Šlipenbaha un citu) atstātās atziņas, ieteikumus, vērojumus, 1601. un 1638. gada arklu revīziju ierakstu sakopojumus, 17.–19. gadsimta baznīcu vizitāciju protokolu izrakstus, kuros Letonikas jautājumu pētnieki var atrast daudzpusīgus faktus un ierosmi sakarību izzināšanai. Nosauktajam pievienojām seno avotu pētnieku un publicētāju Leonīda Arbužova, Augusta Bulmerinka, Vasilija Dorošenko, Edgara Dunsdorfa, Ēvalda Mugarēviča, Arnolda Spekkas, Arveda Švābes, Teodora Zeida, Jāņa Zemzara, Jāņa Zuša un citu darbus.

Īpaša eksponātu grupa bija izstādes dažādās vitrīnās izvietotie 17.–19. gadsimta autoru zīmējumu desmiti, kas būtiski papildināja dokumentos izlasāmo un fotoattēlos redzamo. Zīmējumi sniedz droši datētus, gadījumu vairumā zināmai vietai vai vismaz apvidum, nereti pat etniskai un sociālai videi

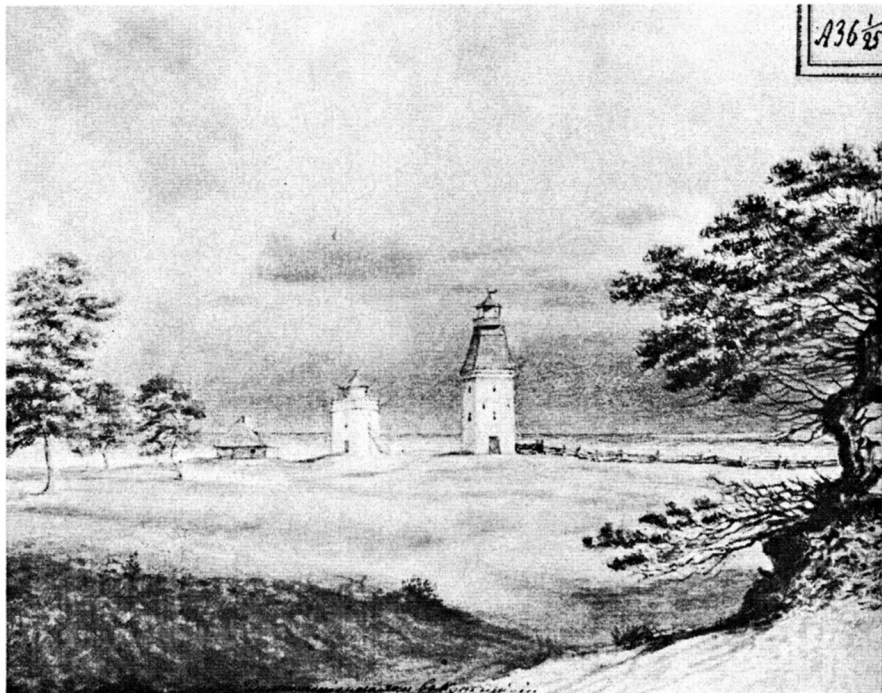

Tāllinas mākslinieka Augusta Pecolda 1846. gada vasaras zīmējums: tradicionālajā kāzu apģērbā tērptā ligava un ligavainis. Aizmugurē ap 1766. gadu no aptēstiem balķiem statņu konstrukcijā celtā Mazirbes pirmā baznīca. Tās priekšā blīvs gulķoku jeb bulverķa žogs (KĢB 116.f., 1. apr., 61.l., 13. zīm.).

piesaistītu objektu vairāk vai mazāk precīzus atainojumus. Tie bieži vien parāda ne vien objektu kopskatus un iekļāvumu ainavā, bet arī atsevišķas daļas, pat sīkdaļas – konstrukcijas, rotājumus un citu. Zīmējumi ir būtisks avots parādību attīstības gaitas, izplatības, uzbūves (satura), atšķirīgu laikmetu kultūrvēsturisko slāņu vienlaikus pastāvēšanas un citu jautājumu skaidrošanai. Senie zīmējumi ir neaizstājams avots dažādu laikmetu kultūrainavas izziņāšanai.

Kā pagaidām zināmie vecākie labi izprotamie un ticamie attēli minamas Šveices mākslinieka Johana Rūdolfā Šturna 1661. gada pavasara kolorēto skiču melnbaltās kopijas, kas nepārprotami datē vēlāko gadsimtu latviešu tradicionālās kultūras daudzu parādību pastāvēšanu jau 17. gadsimta vidū (skiču sākotnējā atrašanās vieta Saksijas Zemes bibliotēkā Drēzdenē). Piekrastes skices tēloja ainavu un būves Kuršu kāpu Negļavā, Sventājas zemnieku ciemā, Rucavas muižā, pie pārceltuves pār Bārtu Rucavas–Grobiņas ceļā, Bārtas muižā, Grobiņas pils pievārtē, Tadaikņu muižā un apkārtnē.

Jaunāka laika – 18./19. gadsimta mijas – piekrastes ainavas, apbūvi, tās izvietojumu, baznīcas, ceļus, kapsētas, krogus, kuģinieku, zemnieku, zvejnieku

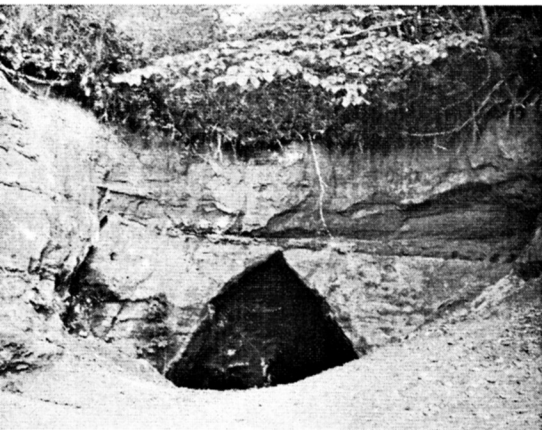

Tallinas mākslinieka Augusta Pecolda 1846. gada vasarā zīmētās Kolka raga smailē uzceltās akmeņu mūra bākas un to apkalpes personāla māja. Tā ieskalota jūrā, kur pamati bijuši saskatāmi vēl 20. gadsimta pirmajos gadu desmitos. Bākas sagruvušas (KGB 116.f., 1. apr., 61.l., 7. zīm.).

darba un dzīves vietas, darba paņēmienus un piederumus (arklus, dzirnavas, izkaptis, labības pļauju, laivas, nopļautās labības laukus, transporta līdzekļus, zvejas tačus u.c.), mācītājmuižas, muižas, ieaugušos un topošos dārzus un apstādījumus, cilvēkus darba un goda tērpos, arī daudz citāda atainoja novadpētnieka un pedagoga Johana Kristofa Broces (1742–1823) daudztematiskie krāsainie un melnbaltie kopskatu (panorāmu), tuvskatu un pat detaļu zīmējumi ar dažāda plašuma anotācijām. Dažas zīmējumu fotokopijas skatāmas šajā apcerējumu krājumā ievietotajos Ventas Koceres un Valda Mazuļa rakstos.

Broces devumam pievienojās būvmeistara un mākslinieka Johana Vilhelma Krauzes (1757–1828) atstātie apraksti, krāsainie un melnbaltie Carnikavas un Vecsalacas zīmējumi. Vecsalacas muižas un Salacas zīmējumos parādījās muižas apbūves, apstādījumu, Salacas zvejas savdabīgo dambju – taču – un piekrastes zvejnieksētu izvietojums, arī muižas īpašnieka centieni veidot romantisku kultūrainavu. Vecsalacas muižas zīmējums pievienots krājumā esošajam Ievas Paulovičas apcerējumam.

Broces un Šterna zīmējumiem pieslēdzās Latvijā 20.–21. gadsimta mijā

*Svētupes labā stāvkrasta smilšakmens
klinti pie Lielkuikuļu vecsaimniecības
atrodas sena Svētciena lībiešu
upurāla.*

*Tā minēta 1641. gada Salacas
baznīcas pārbaudes protokolā.
Attēlā – attīrīta alas ieeja 2006. gadā.
Saulveža Cimermaņa foto.
Aizbrukušo (Aizgrauto?) alas ieeju un
krasta klinti 1846. gadā zīmēja
Augusts Pecolds.*

izdotie J. K. Broces atstāto aprakstu un zīmējumu četri sējumi ar attēlu un tekstu plašiem komentāriem, arī Latvijā un Vācijā izdotā J. R. Šturna devuma kultūrvēsturiska analīze.

1846. gadā Dundagas un Svētciena piekrastes lībiešus savos akvareļos iemūžināja Tallinas mākslinieks Augusts Pecolds (1794–1859). Tie tapa Pēterburgas Zinātņu akadēmijas akadēmiķa Andersa Jūhana Šēgrēna (1794–1855) tās vasaras ekspedīcijas laikā (oriģināli glabājas Krievu Ģeogrāfijas biedrības arhīvā Sanktpēterburgā, daļa arī Latvijas Nacionālajā vēstures muzejā, Rīgas vēstures un kuģniecības muzejā). Attēlos rādījām lībiešu portretus, frizūras, darba un dzīves ainas, darba un goda apģērbus, mājokļu iekārtu, jūrmalas valgumus, sadzīves ieražu detaļas, svētvietas un citu. Zīmējumus papildināja plašs iespaiddarbu klāsts par lībiešiem – materiālu un rakstu krājumiem pielīdzināmās “Lībiešu gadagrāmatas”, dažādu autoru grāmatas un raksti, mēnešraksta “Līvli” numuri, arī citos preses izdevumos, sevišķi Latvijas Republikas oficiālajā laikrakstā “Latvijas Vēstnesis” un žurnālā “Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis” publicētais. Neizpalika arī avotiem pielīdzināmās jau minētā akadēmiķa Šēgrēna un akadēmiķa Johana Ferdinanda Vīdemaņa (1805–1887) publicētās grāmatas un raksti.

Eksponejām arī vairākus simtus citu ar piekrasti saistītu grāmatu, kas izdotas laikā no 17. gadsimta līdz mūsdienām. Eksponejumā ietilpa atsevišķu vietu, gubernu, nodarbošanās nozaru, novadu, pagastu un tamlīdzīgi apraksti, kultūrvēstures, valodas, vēstures atlanti un kartes, izlokšņu vārdnīcas un citādi valodas datu apkopojumi, folkloras un tautas mākslas vērtību krājumi, 19.–20. gadsimta statistikas datu izdevumi, antropologu, arheologu, etnogrāfu, folkloristu, ģeogrāfu, statistiķu, valodnieku, vēsturnieku un citu jomu pētnieku sarakstītas grāmatas un rakstu krājumi, likumdošanas aktu publicējumi un citādas grāmatas.

Ap 1830. gadu celtā un 20. gadsimtā nedaudz pārbūvētā dzīvojamā māja Rucavas Žubros 1980. gadā. S. Cimermaņa foto.

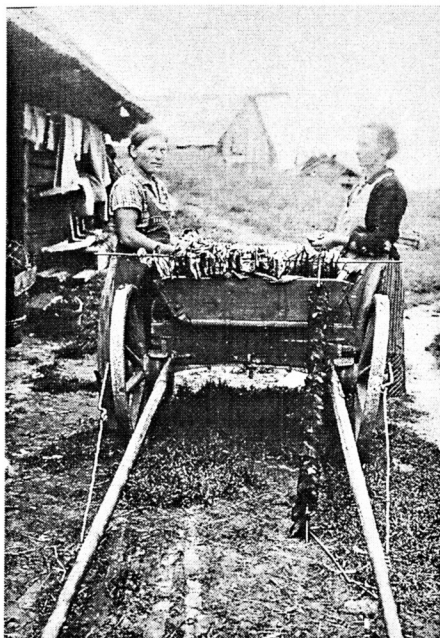
Dundagas pagasta Košrāga lībiešu vecsaimniecības Kine–Diķu daļa 1928. gadā. Ferdinanda Leinboka-Linnusa foto (ITM fototēka 476:38). Kreisajā pusē 1811. un vēlākajos gados trijos paņēmienos celtā daudztelpu jeb rindas klēts, centrā – kūts, labajā pusē – 1891. gadā un vēlākajos gados trijos paņēmienos celtā dzīvojamā māja. Mūsdienās sēta vairs nepastāv. Tās vietu rāda sakuplojušais attēlā redzamais bērzs. Tā mūsdienu apveidi skatāmi šajā krājumā ievietotajā A. Porietes un S. Cimermaņa apskatā.

Ekspozīcijā iekļāvām vairākus simtus fotoattēlu, kas uzņemti laikā no 19. gadsimta pēdējā ceturkšņa līdz mūsdienām. Senākie tajos uzņemtie objekti bija radušies 18. gadsimta otrajā pusē, vairums – 19. un 20. gadsimtā. Mīnēsīm trīs plašāk pārstāvētās attēlu kopas.

1927.–1928. gadā Kurzemes lībiešu ciemus vairākkārt apmeklēja Igauņu Tautas muzeja direktors Ferdinands Leinboks-Linnus, pēc viņa 1943. gadā igauņu etnogrāfs Gustavs Renks, 1960.–70. gados Linnusa dēls Jurijs un mazdēls Tanelis kopā ar fotogrāfiem un māksliniekiem. F. Linnus un G. Renks lībiešu ciemus vēl redzēja kā plaukstošas apmetnes, kurās bieži sastapa 18. gadsimtā un 19. gadsimta pirmajos gadu desmitos celtas tradicionālās ēkas un to izvietojumu, pilnā kārtībā esošas zvejnieku jūrmalas darba vietas – sedumus jeb valgu-

Viens no piekrastes mazo darvas ceplu variantiem, kas nodrošināja kuģiniekus, laiviniekus un zvejniekus ar viņiem tik nepieciešamo darvu. Dundagas pagasta Vaides vecsaimniecībā Jaunroči. 1928. gads. Ferdinanda Leinboka-Linnusa foto (ITM fototēka 475:46). Pagaidām zināmie dokumenti darvas ceplu esamību Dundagas piekrastes lībiešu ciemos apliecina kopš 18. gadsimta vidus. Kā vecāko konkrētā vietā nosaukto minam Irbes–Ģipkas draudzes baznīcas grāmatā 1748. gadā ierakstīto Cepelļas darvas cepli, kurš atradās Slīteres Zilo kalnu piekājē Dundagas–Mazirbes ceļa malā dažus kilometrus no Mazirbes. Darvedģa senajā dzīves vietā Cepelļejā 19./20. gadsimta mijā (?) uzceltās ēkās ļaudis mīt arī mūsdienās.

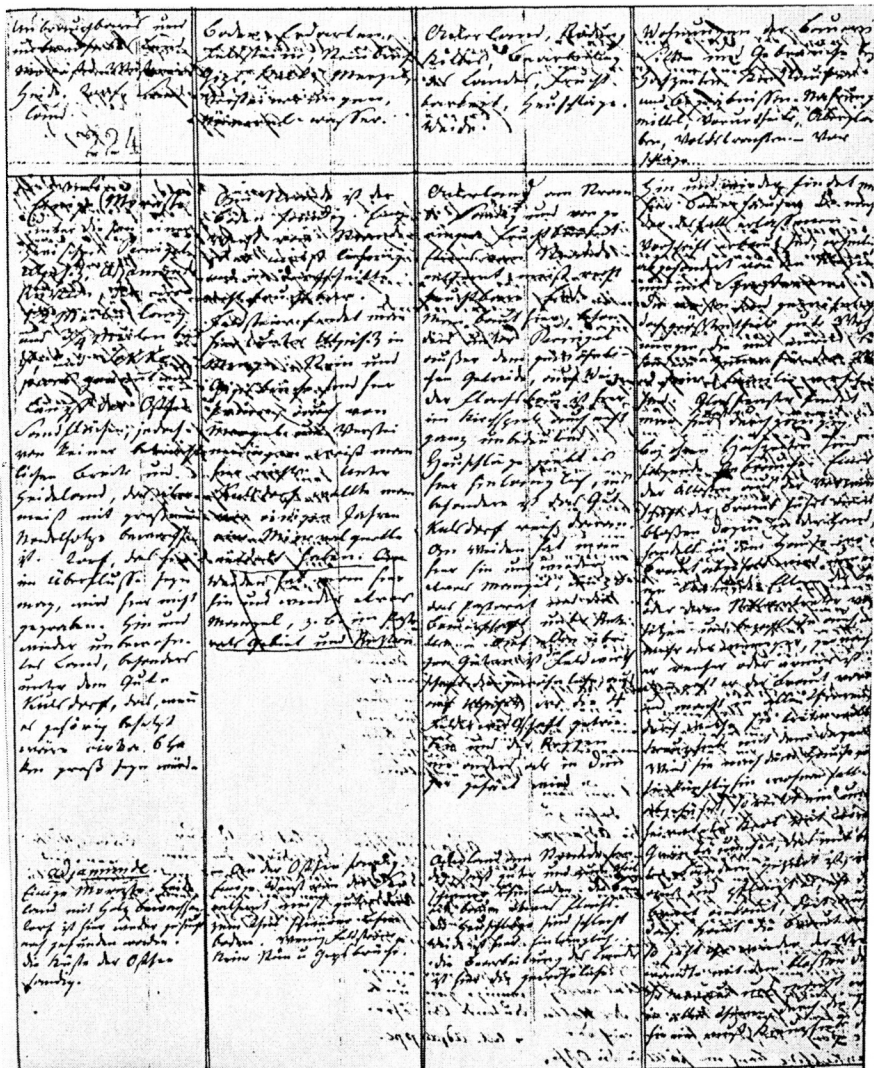

Dundagas pagasta Sīkraga zvejnieksievās gatavo zivju vezumu vešanai uz Dundagas tirgu 1927. (?) gadā. Ferdinanda Leimboka-Linnusa foto (ITM fototēka 471:32).

mus ar tiklu būdām, tiklu žāvēšanai izkārtotajām vabu rindām un ar citu zvejas vīru darbam nepieciešamo. Izstādē bija skatāmi vairāki desmiti igauņu uzņemto lībiešu tematikas attēlu. Tiem pievienojās otrā kopa – izstādes veidotāju 1973.–2007. gadā visā piekrastē uzņemtie attēli. Viss kopumā – ciemu būves, darba ainas un rīki, jūras transportdarbi, lībiešu portreti, piekrastes ainavas, valgumi, zvejas paņēmieni un rīki.

Trešā kopa balstījās uz Ievas Cimermanes pētījumiem, ataiņoja jūrniecības un kuģu būves norises, it īpaši Duntēs–Tūjas piekrastē. Tajā eksponējām jūrskolu, jūras transportdarbu, kuģinieku dzīves un darba vietu, kuģu būvvieta, kuģu kapteiņu, komandu, kuģinieku sadzīves norišu un citādus ar nozari saistītus attēlus.

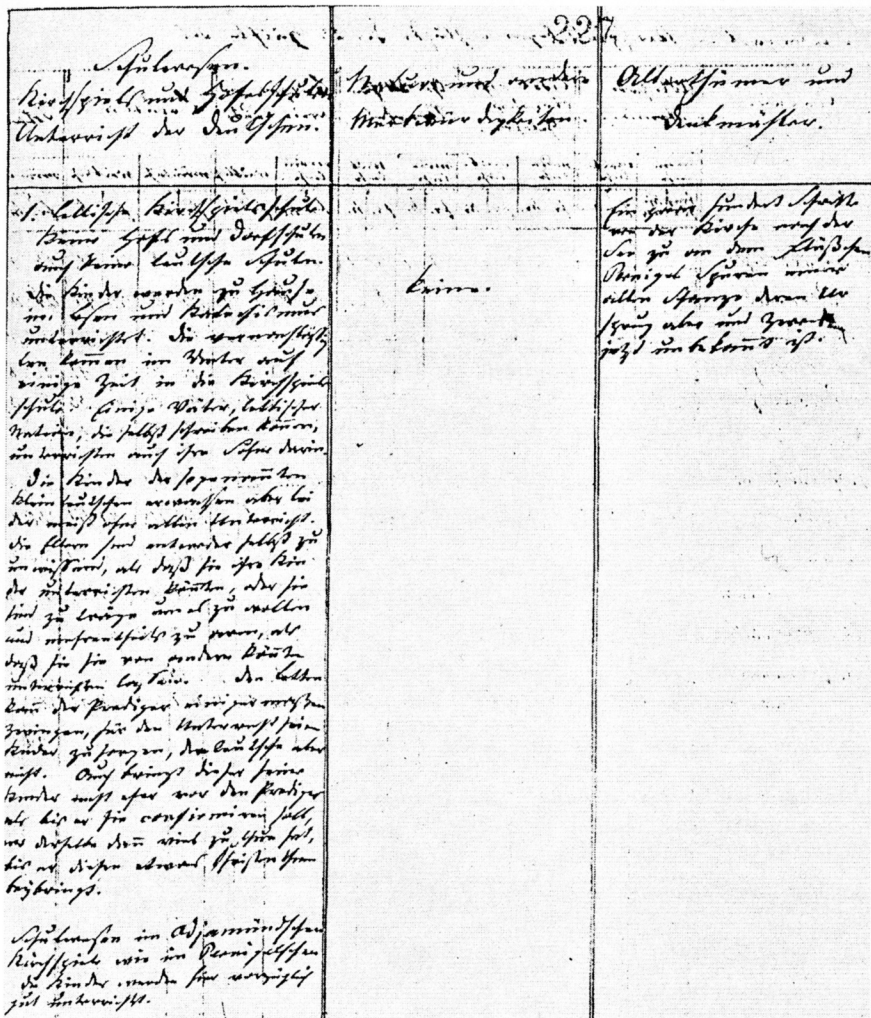
Šīs kopas un citi attēli vienu un to pašu vietu bieži parādīja kā dažādos pagātnes posmos un mūsdienās zīmētu vai fotografētu. Nereti tikai zinātāji var atrast senās mājvietas, lielo piekrastes transportlaivu, piekrastes un tāljūras burinieku būves vietas. Piemēram, Liepupes Laveru–Lembužu–Ūķu burinieku būves vietu izvietojuma shēmu (pirmais droši zināmais burinieks tur uzbūvēts 1850. gadā) varēja salīdzināt ar 2006. gadā fotografētu šīs krastmalas panorāmu. Arī pašas mūsdienu ēkas stāstīja par savu likteni: tā kapteiņu Šnoru 1870. gadā celtā un 20. gadsimta 90. gados uzlabotā dzīvojamā ēka Ūķos stalta redzama arī 2006. gada fotogrāfijā. Liepupes jūrmalas mūsdienu ainavā iekļaujas tēlnieka Viļņa Titāna 1998. gadā izveidotais Ūķu burinieku būvvieta piemiņas akmens. Un ne tikai viens akmens atgādina par kuģu būvētājiem un viņu dzimtām. 1999. gadā Rīgas Latviešu biedrības kamerkorim “Austrums” Liepupē bija nometne un baznīcā koncerts. Koristi ieinteresējās par vēsturisko skaisto vietu un devās talkā: Ūķu lielo burinieku būvvieta – piemājas kāpā – viņi izcirta saaugušos krūmus, iztīrīja būvvieta apkārtni. Pēc tam Ūķu iemītnieki, dažādi interesenti un tūristi no akmeņiem patiesā lielumā izlika kāpā 1886. gadā uzbūvētās legendārās trīsmastu barkentīnas “Rota” klāja kontūru.

Liepupes draudzes mācītāja 1802. gada stāstījums par latviešu zemnieku saimniekošanas apstākļiem, galvenajām nodarbošanās nozarēm, mājokļiem, sadzīves ierāžām (LVVA 6810.f., 1. apr., 16.l., 224. lpp.).

Šis kuģis bija pirmais latviešu zemnieku būvētais un latviešu kapteiņa – Pētera Šnores – vadītais burinieks, kurš 1887. gadā šķērsoja Atlantijas okeānu, ekvatoru un sasniedza Dienvidamerikas ostu Rosario.

Papildus fotoattēliem par jūras braucēju un kuģu būvētāju dzimtu plašumu un spēcīgam stāstīja kapteiņu, kuģu būvētāju un īpašnieku Vikmaņu un Dantes Krauzu dzimtas koki. Tos izstādījām kā divus no daudzajiem

Liepupes draudzes mācītāja 1802. gada stāstījums par Liepupes un Skultes latviešu zemnieku ceļšanos iegūt izglītību (LVVA 6810.f., 1. apr., 16.l., 227. lpp.).

Kurzemes burinieku būves vadītājiem jeb kuģu namdariem šobrīd nosauksim rojinieku Mucinieku, uguņciemnieku Morgenšternu, Sāmsalas igauņi Ranni. Arhīvos glabājas pietiekams dokumentu daudzums, lai par šiem un citiem cilvēkiem varētu rakstīt pēc pirmavotu sniegtām ziņām. Aprakstītajā izstādē par šo cilvēku darba un dzīves vietām varējām ievietot tikai dažus fotoattēlus un dokumentus.

Kā kopijas izstādē eksponējām dažādu juridisku, sadzīves, saimnieciskās darbības, statistikas un citu dokumentu kopu atsevišķus piemērus nolūkā

Opindes Pagaste.		Opindes 297
15. Opind. Eschal. Ezflayon. Dahnesnūfche Sutapnūfche	<ol style="list-style-type: none"> 1. Lāvar 2. Lejofelche 3. Kāles Allums 4. Lejys — d 5. Wever 6. Rēve 7. Pūbbe 8. Saunfom 9. Frūse 10. Kūggemeck 11. Polfjoneck 12. Spūrtre 13. Skulte 14. Malleikabi. 	<ol style="list-style-type: none"> 15. Sēlāweck 16. Pūfche 17. Wehtan 18. Fārnemūkel 19. Korne 20. Kornevūfche 21. Mūwemēck 22. Korne 23. Mallei 24. Kūckafch 25. Lintich 26. Tannis 27. Kanneck 28. Melder
16. Opind. Pōkornis	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kalle 2. Bēhofche 3. Bēlahche 4. Lēnohtāmfch 5. Gailit 6. Fehronn 7. Ohrmann 	<ol style="list-style-type: none"> 8. Gindan 9. Druwe 10. Brde 11. Tōhmin 12. Faulit 13. Pūrickohtung
17. Opind. Pēgafch Ezflayon Pōrnal.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Wannag 2. Fūrne und Fūnde 3. Pōpol 4. Pōrne 5. Kaugafch 6. Kērnobē 7. Fritschahrd 8. Eornig 9. Lichne 10. Lāvar 	<ol style="list-style-type: none"> 11. Lūpfekaln 12. Lintich 13. Pāupe 14. Wever 15. Dāibnie 16. Pēfelwe 17. Kūpfekaln 18. Lūntfche 19. — d. Fūng.
18. Opind. Pūbl. Opind. Lērnafal	<ol style="list-style-type: none"> 1. Lēnterback 	

Umurgas draudzes apdzīvoto vietu (muižu, pusmuižu, krogu, zemnieksētu un sētu grupu) 1815. gada saraksta daļa (LVVA 6810.f., 1. apr., 16.l., 297. lpp.). Šie saraksti nereti sniedz vērtīgas etniskas un kultūrvēsturiskas ziņas.

modināt skatītāju interesi par šīm kopām, kas nepieciešamas Letonikas pētījumu veikšanai. Protams, tā bija tikai neliela daļa no apzinātā un iespējamā, jo plašākai dokumentu pārstāvēšanai nebija telpas. Te pieminēsim tikai septiņas plašākās kopas, kuru vairuma oriģināli glabājas Latvijas Valsts vēstures arhīvā.

1. Bāznīcu grāmatās lasāmie dzimušo, kristīto, iesvētīto, laulāto un mirušo saraksti stāsta par ģimeņu etnisko, profesionālo, skaitlisko, sociālo sastāvu un stāvokli, nodarbošanos, zināšanām, sabiedrisko un saimniecisko aktivitāti, slimībām, sadzīvi, ļaužu migrāciju, starpetniskiem un starpnovadu

sakariem, pastāvējušām apdzīvotām vietām un par daudz ko citu, datē daudz materiālās un nemateriālās kultūras parādību pastāvēšanas laiku, jaunumu iesakņošanas, atspoguļo visa minētā attīstīšanās gaitu.

Baznīcu grāmatu ierakstos nosauktas nepārprotami datētas lauku sētas un citas apdzīvotas vietas, dažādu materiālās kultūras objektu atrašanās, ļaužu darba un sadzīves norišu (bēru, kristību, laulību u.c.) vietas. Nereti izlasāmi izdarību, lietu, radniecības saišu un cita vietējie nosaukumi. Īpaši vērtīgas ir norādes par vietām (apvidiem), no kurām ciemā, draudzē, muižā, zemnieksētā ienākuši citnovadnieki vai citam etnosam piederīgi ļaudis, kas nesa sev līdzī dzimtās vai iepriekšējās dzīves vietas tradicionālās kultūras un valodas elementus (vērtības).

2. Ļaužu jeb dvēseļu revīziju saraksti stāsta par attiecīgajā gadā (1782., 1795., 1811. u.c.) pastāvējušām apdzīvotām vietām, par lauku sētu apdzīvotāju ģimenesko, skaitlisko, sociālo, dažkārt arī etnisko sastāvu, par nodarbošanos, muižu un zemnieksētu ļaužu sakariem (īpaši svarīgas ir ziņas par muižās strādājošu kalpotāju – zemnieku amatiem, jo ar šo ļaužu starpniecību lauku sētās ienāca un iesakņojās daudzi citzemju un muižu materiālās un mājas sadzīves kultūras, saimnieciskās darbības, kultūrainavas un citādi elementi; vērojams arī pretējs process), iedzīvotāju pārvietošanos, starpetniskiem, starpnovadu, starpprofesionāliem un starpsociāliem sakariem u.tml. Starprevīziju uzskaites ikgadējās lapas, kas aizpildītas no 1826. līdz 1896. gadam, sniedz precīzu ainu par ļaužu pārvietošanos no viena pagasta (muižas), apriņķa, guberņas uz citu, dažkārt stāsta arī par pārvietošanās cēloņiem.
 3. Krievijas impērijas 1897. gada pirmās vispārējās tautskaites iedzīvotāju reģistrācijas lapas par katru uzskaitīto personu sniedz atbildes uz 23 jautājumiem. Atbildes visai bieži ir neprecīzas un pieļauj patvaļīgus skaidrojumus. Tomēr rūpīgi strādājot, var izdarīt dažādus aprēķinus, gūt ieskatu par norišu kopām un sakarībām, piemēram, par ģimeņu veidošanas principiem, lielumu, skaitlisko, profesionālo un sociālo sastāvu, konfesionālo piederību un starpkonfesionālajām attiecībām, par starpetniskajiem sakariem, cilvēku izglītību, mācību iestādēm, mājokļu apdzīvotību, par iedzīvotāju migrāciju, nodarbošanās galvenajām un palīgozarēm, par apstākļiem, kas ietekmēja tradicionālās materiālās un nemateriālās kultūras attīstīšanos. Visai būtiska un līdz šim praktiski neizmantoja ir iespēja noteikt viena pagasta atsevišķu daļu, pat ciemu un sētu grupu, tālāku un tuvāku apvidu, pagastu un citu administratīvi teritoriālu vienību kopības un atšķirības dažādās dzīves jomās, apstākļus, kuru iedarbības dēļ veidojās atšķirīgas kvalitātes un mēroga savdabības.
- Nepētīta ir arī cittaute (ebreju, igauņu, krievu, lietuviešu, vāciešu) amatnieku līdzdalība piekrastes zemnieku un zvejnieku celtņu un citu

materiālās kultūras objektu veidošanā. Uzskaites lapās ierakstītās ziņas par mājokļiem ļauj izdarīt aprēķinus par dzīvojamo māju sienu un jumtu veidošanā izmantotajiem materiāliem (akmeņiem, baļķiem, dakstiņiem, ķieģeļiem, lubām, māla kleķi, niedrēm, salmiem, skaidām, šķindējiem). Diemžēl 1897. gada tautskaites uzskaites lapas par piekrastes pagastiem saglabājušās visai nepilnīgi. Ja pilns lapu komplekts ir par Ainažu, Skultes, Slokas, Svētciena, Vecsalacas pagastiem, tad visai nepilnīgs saglabājums ir par Dundagas, Medzes, Nīcas, Pērkones, Popes, Rucavas un dažiem citiem pagastiem. Tomēr rūpīga iepazīšanās arī ar esošo uzskaites lapu oriģinālu ierakstiem mudina izturēties visai uzmanīgi pret skaitīšanas datu oficiālajos krājumos un dažādās publikācijās atrodamo, kas balstīts uz šiem krājumiem.

4. 19. gadsimta divos pirmajos gadu desmitos radušies draudžu apraksti, kurus veidoja vācu mācītāji, atbildot uz ārsta un novadpētnieka Otto Hūna sastādīto divējādu apjomu aptaujas lapu jautājumiem. Pilnā apjomā iesūtītie apraksti sniedz atbildes uz 40 jautājumu kopām, kurās iekļaujās simti detaļjautājumu. Tur ir stāstījumi par draudžu ainaviskajām un dabas bagātībām, apdzīvotajām vietām, ļaužu nodarbošanos, iedzīvotāju etnisko un sociālo sastāvu, tradicionālo materiālo un nemateriālo kultūru, ieskaitot darba un sadzīves ierāžas, mitoloģiskos tēlus, par jaunumiem, kas ienāk saimnieciskajā darbībā, materiālajā kultūrā un citur, par skolām un dažādās etniskas un sociālas piederības ļaužu attieksmi pret izglītošanos, par veselības aprūpi un slimībām, par dabas, kultūras un vēstures pieminekļiem, ļaužu estētiskajiem, ētiskajiem, tikumiskajiem priekšstatiem, par zemnieku darba un dzīves apstākļu uzlabošanu un par daudz ko citu. Strādājot ar draudžu aprakstiem, jāiegaumē, ka to autori – vācu tautības mācītāji tolaik bija no vācu muižniekiem atkarīgi augstākās kārtas pārstāvji, kuri uz zemniekiem parasti raudzījās no savas valdošās kārtas privileģētā stāvokļa augstumiem.
5. 19. gadsimtā sastādītie muižu un zemnieksētu inventarizācijas akti, kuros ierakstīto objektu un norišu pastāvēšanas senums nereti datējas ar 18. gadsimta pirmo pusi, bet bieži – ar vidu. Akti ir īpaši nozīmīgi saimnieciskās darbības un celtniecības jautājumu, arī zemnieku dzīves un tradicionālās kultūras administratīvās regulēšanas norišu skaidrošanai. Aktos nereti parādās attīstības mezgla punkti: kaut kādu savu laiku pārdzīvojušu senu parādību noriets un izzušana, citu – jaunu iesakņošanās, arī šo izmaiņu cēloņi. Šajos dokumentos nereti ierakstīta arī muižu pārzināšanā esošās zemes platības un to apdzīvotība (sētas, to zemes platība, inventārs u.c.), tās sociālās iezīmes, arī zemes gabalū auglības un izmantojamības samērā precīzs raksturojums. Letonikas jautājumu pētniekiem īpaši svarīgi ir vietējo iedzīvotāju dažādos laikposmos dotie, no paaudzes paaudzē pārmantotie

23.

Lweis

Ku nait at talam jalga
 ja abunyi muntyn wašnyte
 tad, špicienate ku fellu mē-
 ting, lab wašnyte, ja fies
 lapšnyu lib fūr magy
 Wigny nēndyke abunye ab-
 unye lebb pugg. Sie pū roft
 ku jema tū šē mahta wōrē
 um lapšnyu ymbai koggyl.
 Poi ab unye, ab midagid pūyt.
 Sie lapst libye salaid.
 Kāstye alta, ab unye kury.
 ēarūnd. mof jūny, ab unye kury.
 Jūnyd pūal ab unye kury.
 Sie lapst libye kurbild.

Laps syndy mist.
 Sie wies šē rūt ku šē syndygn
 lapš šab giertyd, tū šab kūtē
 tūdy wiktantyst, un ūka nōg,
 un jēlab nydy. šab tū wies šē rūt
 Sie pierast alguy Sie lapšnyu
 minggi naja, apka minggi wig
 ga akhuy.
 Sigga kōnad, Pipp kōnad Kāz-
 kōnad, minggist lēa mūd ygtē de
 nistēng un Siegamyē jalya.
 uggaminggi neid rōbhuy, Sie
 pierast šobuy ne kōnad wūyt
 un šē lapš šobuyd alguy tam myn-
 minggist wiguy wōalk.
 Šē lapš syndy, sie nē tēis pūal,
 šē wāllawōn, (ne pūastytē) nēn-
 tūgn šab nōry jūny panūny,
 un šē nē šobuy nēi gērbūdy,
 mē pūis lapšyst, nē tūala pūal
 kīgūdykt. Kēicy lapšystēi gēb
 kēny ukt lūgān. Kūmālis mēdē
 ab unye, pūnda. In

158

Letwifski

Letwifski ki kad irr usgriektom
 tad, ne wōrē kūtōm. kuhmōhe ut,
 kad nēš lalyu kasyom tēnre wōrnar
 fkatih, jēb khlēst, kūtōm nē wōrē
 list, pōr ilfūnē wōr pūaknē kalyt.
 Pōtikhle nēndyktē apspakfē, nē wōr xair
 lēlyt, w. kahlē flimū jēb ut pēktē, lalyu pūakn,
 jēb jūnē nē wōr pēktē.
 Šikhē nēš pūi kēkūmē špūfōkōnē kōtōr nē nē
 tēk. tē kē šōma, wēgylē un akūn, tad jō tōr nē
 nē kē tēifjē kēment fēwā nē gūkhar kalyān,
 wēi trankē pūkūjē tēi jēi akōd, un tad jēi
 akēfēk kēakfūn, un akōmīni jūwēfē kōwō
 pūaltē, tēi fēta, wēfē tēpēkē lai tēh
 fēwā wōrnar pūkūntē.

Kāment tēi kēkūnēfē irr nē kēfēktē,
 tad irr kēkūnē naktē jō šēg uggōmē khlē,
 Tēpēkē kē šōmē gōrē nēkhlē tē kēkūnē
 pākmūkt.

Kāi tēi kēkūnē irr gōldēgē pūēfōmē, tad
 tēi šēwē nē nēš brāndwēkōnē pūērlē, un šōb
 wēfēkē mājū lēndim mōggōnēfēkē, flawē kē
 Pūar wōrnē irr wō jūn nē tēlwekē apfēkē
 kōjē.

Lweis

Šēi wōnē jēma un yktē kuyē pūnd, kēz
 nālē šē pierast alguy nē jēn šē lapšē
 wōalk, šē un nēkūgnē wōrnē. Šē wōry
 jōrā. Šē pōnggy nēi tē kē amād un
 pōnē jēgā nēd.

Vaides lībieša Andreja Launica 1853. gadā sacerētā stāstījuma par lībiešu kāzu ierāžām un pēckāzu norisēm daļa (KZA 94.f., 1. apr., 24.l., 157-158. lp.).

piemēram: mantošanas, strīdu, ūtrupju un citos gadījumos nereti sastādīti visai aptveroši mantu saraksti, kuri sākti ar būvēm un beigti ar maziem mājsaimniecības piederumiem – glāzēm, karotēm, lampām, nažiem. Parādās daudz droši datējami un citādi raksturojami valodas izlokšņu fakti.

7. Kurzemes lībiešu 19. gadsimta vidū savā un latviešu valodā sacerētie sadzīves ieražu apraksti, pierakstītās miklas, sakāmvārdi un cits, ko viņi sūtīja uz Pēterburgu akadēmiķim Šēgrēnam pēc viņa 1846. gada ekspedīcijas un 1852. gada brauciena uz Latviju. Tie glabājas Krievijas Zinātņu akadēmijas arhīvā Sanktpēterburgā. Šīs ziņas 19. gadsimta otrajā pusē tulkoja un publicēja vācu valodā. Publicējuma tulkojumi latviešu valodā atrodami vairāku Latvijā strādājošu autoru darbos. Diemžēl vācu tekstos ir daudz būtisku neatbilstību oriģināltekstiem, un šīs neatbilstības, nereti pat pastiprinātā redakcijā, jaunajos izdevumos lasa cilvēki, kas interesējas par lībiešiem un viņu kultūru.

Nedaudz atkārtojoties, jāsaka: visās minētajās dokumentālo avotu kopās ietilpst milzīgs precīzi datēts, teritoriāli, nereti pat etniski un sociāli nosakāms valodas izlokšņu materiāls – dažādu paaudžu personu vārdi un uzvārdi, lielus un pavisam sīkus apjomus apzīmējoši vietvārdi, materiālās kultūras objektu un to daļu, nemateriālās kultūras parādību, radniecības saišu, sadzīves attiecību un daudzi citi nosaukumi. Īpaši vērtīgi ir pārbaužu (inventarizāciju) akti, bāreņu nodrošināšanas, mantojuma jautājumu kārtošanas, izūtrupējamo lietu saraksti, darba strīdu un zemes ierīcības dokumenti, kuros atspoguļojas atšķirīgu etnosu (igauņu, krievu, latviešu, lietuviešu, lībiešu, vācu) valodu un Latvijas novadu izlokšņu elementu sajaukšanās un savienošanās darbības vārdu, lietvārdu, vietvārdu un citādu nosaukumu darināšanā. Izstādot šīs dokumentu kopijas, cerējam, ka valodnieki pievērsīs uzmanību šiem eksponātiem, jo viņu publikācijās atsaucies uz arhīvu dokumentiem nav ikdienišķa parādība.

Vēl jāpiebilst, ka visiem dokumentiem nav vienāda kvalitāte, jo rakstvežiem bija atšķirīga attieksme un izpratne par aprakstāmajām norisēm, arī dažāds zināšanu līmenis.

Eksponējām arī daudzus latviešu pagātnes un mūsdienu periodikā (“Austrumā”, “Balsi”, “Baltijas Vēstnesis”, “Baltijas Zemkopis”, “Latviešu Avīzēs”, “Latvijas Vēstnesis”, “Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis”, “Līvli”, “Mājas Viests”, “Senatnē un Mākslā”, “Tēvijā” un citur) publicētus atmiņu stāstījumus, ieteikumus, norišu un parādību aprakstus, salīdzinājumus, pētījumus, vērtējumus. Diemžēl eksponējuma saturiskā plašuma un šai informācijai pieļautā apjoma dēļ nevar aprakstīt periodikā kā Letonikas avotā esošās zinātniskās bagātības.

Visiem dokumentiem, fotoattēliem, zīmējumiem pievienojām atbilstošas dažāda plašuma anotācijas.

Izstādes sniegtā daudzpusīgā informācija bija atgādinājums, ka jūra un

piekraste ir mūsu bagātība, kura ne vien jāizmanto, bet arī jāmīl un jāsaudzē. Mūsu paaudzei ir jāapzinās, kādu savu piekrasti atstāsim nākamajām paaudzēm.

Nododot izstādi “Letonikas” attīstīšanā ieinteresētās sabiedrības rīcībā, cerējām, ka ekspozīcijā redzētais:

- 1) mudinās mācību iestāžu pasniedzējus, novadpētniekus, publicistus, studentus, zinātnes darbiniekus vairāk pievērsties tām saturiskajām un tematiskajām bagātībām, kas nereti neapzinātas vai pienācīgi neizmantotas guļ Latvijas un kaimiņvalstu avotu krātuvēs, gaidot pētniekus;
- 2) mazinās “Letonikas” problemātikai pieslēgušos daudzu pētnieku darbos bieži sastopamo neattaisnojami kļūmīgo praksi nestrādāt ar pirmavotiem, bet vadīties no citu autoru publicētā un pat citētā it kā pirmavota teksta, kurš īstenībā nereti neatbilst pirmavotos izlasāmajam;
- 3) pārliecinās publikāciju gatavotājus par nepieciešamību strādāt ar pirmavotiem, kuri nereti rakstīti citvalodās un to izlasīšana prasa īpašas zināšanas;
- 4) palīdzēs radīt sapratni par to, ka “Letonikas” problemātikā 21. gadsimtā nav iespējams uzrakstīt paliekošas vērtības darbu, ja tas nebalstās uz rūpīgi apstrādātas daudzpusīgas pirmavotu kopas, kuras obligāta sastāvdaļa ir vēstures arhīvu dokumenti un daudzās jomās arī pēc vienotas programmas savākti zinātnieku ekspedīciju materiāli.